

Will Kymlicka

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme¹

In de meeste recente besprekingen van het minderheidsnationalisme wordt benadrukt dat theoretici op het gebied van modernisering en globalisering het voortbestaan en de heropleving ervan niet voorspeld hadden. Men ging ervan uit dat de globalisering een einde zou maken aan de nationale identiteit van minderheden en dat deze vervangen zou worden door een supranationale kosmopolitische identiteit of een postnationale civieke² of constitutionele identiteit. Deze voorspelling is duidelijk fout gebleken. De meeste vormen van minderheidsnationalisme zijn vandaag sterker dan ooit en vertonen geen tekenen van zwakte. Het minderheidsnationalisme is vandaag een heus mondiaal verschijnsel dat men in elke uithoek van de aarde kan terugvinden. Walker Connor beweert dat er krachtige vormen van minderheidsnationalisme bestaan:

'In Afrika (bijvoorbeeld in Ethiopië), Azië (Sri Lanka), Oost-Europa (Roemenië), West-Europa (Frankrijk), Noord-Amerika (Guatemala), Zuid-Amerika (Guyana) en Oceanië (Nieuw-Zeeland). Op de lijst staan oude landen (het Verenigd Koninkrijk) en jonge (Bangladesh), grote (Indonesië) en kleine (Fiji), rijke (Canada) en arme (Pakistan), autoritaire (Soedan) en democratische (België), marxistisch-leninistische (China) en militant anti-marxistische (Turkije). Verder staan er op de lijst ook landen die boeddhistisch (Birma), christelijk (Spanje), islamitisch (Iran), Hindoe (India) en joods (Israël) zijn.'³

Will Kymlicka

Er zijn nog steeds mensen die ontkennen dat het minderheidsnationalisme verenigbaar is met de moderniteit. Zij beschouwen de uitingen van minderheidsnationalisme als de laatste ademtocht van de premoderne waarden die zich in de achterhoede verdedigen tegen de onvermijdbare krachten van de globalisering. Volgens mij begint men echter almaar meer in te zien dat het minderheidsnationalisme overleefd en gefloreerd heeft. Het heeft namelijk bewezen zich te kunnen aanpassen aan de moderniteit en is in staat gebleken de moderne behoeftes en verlangens een plaats te geven en te bevredigen. Het minderheidsnationalisme heeft aangetoond een efficiënt middel te zijn waarmee nationale groepen hun maatschappij kunnen moderniseren en op een actievere wijze kunnen deelnemen aan de wereldeconomie en de steeds compactere netwerken van het internationaal recht en de burgermaatschappij.

Het is natuurlijk zo dat de globalisering een resem nieuwe uitdagingen opwerpt voor het minderheidsnationalisme. In dit essay wil ik mij op één ervan toespitsen: de impact van immigratie. De meeste uiteenzettingen over de globalisering handelen steeds over de sterke stijging van het mondiale verkeer van goederen en kapitaal – en soms ook wel over het mondiale verkeer van ideeën. Een veel minder bekend aspect van de globalisering is echter het verkeer van personen; het gaat dan vooral om de aanzienlijke stijging van het aantal economische migranten. Men heeft het heden wel eens omschreven als ‘het tijdperk der migratie’, aangezien mensen van armere landen of van plattelandsgebieden in één land migreren naar de snel groeiende westerse steden, die de schakels van de wereldeconomie vormen.⁴ Sommige van deze steden liggen in het midden van nationale minderheden: Montreal (Quebec), Barcelona (Catalonië), Bilbao (Baskenland), Glasgow (Schotland), Brussel (Vlaanderen), Genève (Franstalig Zwitserland). Sommige van deze steden vormen al decennialang een aantrekkingspool voor migranten, andere zijn dat pas sinds kort.

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

Immigratie wordt steeds meer een belangrijke realiteit van de grote steden die in het territorium van nationale minderheden liggen.

Hoe beïnvloedt de aanwezigheid van deze immigranten de nationalistische minderheidsbewegingen? Vreemd genoeg is er betrekkelijk weinig geschreven over dit onderwerp. De laatste jaren is er veel gezegd en geschreven over zowel het minderheidsnationalisme als de immigratie. Deze twee onderwerpen worden echter doorgaans apart behandeld; de interactie tussen beide heeft veel minder aandacht gekregen.

Aangezien zowel het minderheidsnationalisme als de immigratie het traditionele model van een cultureel homogene 'natiestaat' op de proef stellen, behandelt men deze vaak als complementaire maar afzonderlijke delen van het deconstructieproces van de natiestaat. In werkelijkheid zijn zij echter vaak nauw met elkaar verbonden – en niet steeds op een complementaire wijze.

Neem bijvoorbeeld de typische vormen van minderheidsnationalisme in het Westen: het gaat om Catalanen, Basken, Portoricanen, Schotten, mensen uit Quebec en Vlamingen. Elk van deze groepen beschouwt zichzelf als een andere en autonome natie binnen een grotere staat en heeft zichzelf op basis van nationalisme gemobiliseerd om zo meer regionale autonomie en nationale erkenning te eisen. De aanwezigheid van aanzienlijke hoeveelheden immigranten in het gebied van deze minderheid beïnvloedt echter ook de zogenaamde nationale identiteit en de nationalistische mobilisering, die mogelijk en/of wensbaar is. In het verleden betreurden veel minderheidsnationalisten deze veranderingen; zij beschouwden immigranten als een bedreiging in plaats van een potentieel voordeel voor de nationale minderheid.

Immigratie vormt daarom niet alleen een uitdaging voor het traditionele model van de natiestaat, maar ook voor het zelfbeeld en de politieke verlangens van de groepen die zichzelf als anders en als autonome naties binnen een grotere staat beschouwen.

Will Kymlicka

Sommige commentatoren benadrukken dat alle vormen van minderheidsnationalisme per definitie 'etnisch' of exclusief zijn; om deze reden zouden zij van nature vijandig tegenover immigranten staan.

In deze verhandeling zal ik een meer genuanceerde visie aanreiken over het verband tussen immigratie en minderheidsnationalisme. Ik zal trachten in grote lijnen weer te geven welke problemen er ontstaan wanneer immigranten zich vestigen in landsdelen die gedomineerd worden door een nationale minderheid. Wanneer botsen de eisen van immigranten met de verlangens van nationale minderheden en wanneer zijn zij onderling verzoenbaar of versterken zij elkaar? Aangezien ik politiek filosoof ben, wil ik vooral de normatieve vraagstukken onderzoeken die deze coëxistentie van immigratie en minderheidsnationalisme met zich meebrengt. Anders gezegd, mijn interesse gaat niet alleen uit naar hoe de eisen van immigranten en nationale minderheden met elkaar verband houden, maar ook naar hoe zij betrekking hebben op de grondprincipes van de liberale democratie, zoals vrijheid van het individu, sociale gelijkheid en democratie. Welke regelingen of maatregelen voor immigranten en nationale minderheden zijn het best verenigbaar met de liberaal-democratische normen zoals rechtvaardigheid en vrijheid; welke maatregelen zouden onrechtvaardig zijn en de liberaal-democratische normen schenden?

Ik zal eerst enkele recente werken van liberale politieke filosofen bespreken over het belang van het accommoderen van etnoculturele diversiteit (deel 1). Steeds meer liberale theoretici verdedigen zowel de eis van nationale minderheden om zelfbestuur te verkrijgen als de eis van immigranten om aan hun etnoculturele identiteiten en gebruiken een betere plaats te geven. Zoals ik heb opgemerkt, is er betrekkelijk weinig geschreven over het potentiële conflict tussen deze twee soorten eisen. Zij kunnen wel degelijk met elkaar botsen, wat overigens vaak

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

gebeurt: om het even welke vorm van immigratie heeft men immers steeds beschouwd als een bedreiging voor het minderheidsnationalisme (deel 2). Aangezien alle vormen van minderheidsnationalisme per definitie – etnisch exclusieve – vormen van ‘etnisch nationalisme’ zijn, beweren sommige commentatoren dat dit een inherent en hardnekkig conflict is. Ik zal trachten te bewijzen dat deze visie strijdig is met veel westerse vormen van minderheidsnationalisme en dat zij berust op een verkeerde opvatting van de aard van laatstgenoemde. Veel vormen van minderheidsnationalisme stellen vandaag de komst van immigranten op prijs en laten hen toe hun etnische identiteit te behouden en deze te uiten; tegelijkertijd moedigen zij hen aan zich te integreren in de minderheidsnatie (deel 3). Kortom, sommige vormen van minderheidsnationalisme zijn net zo ‘civiek’ of ‘post-etnisch’ als het meerderheidsnationalisme. De kans dat een nationale minderheid zo’n postetnisch model van minderheidsnationalisme aanneemt, lijkt echter af te hangen van een aantal factoren. Er kunnen bijvoorbeeld heel wat beleidsmaatregelen nodig zijn (bijvoorbeeld op het gebied van de taal, het onderwijs en de werkgelegenheid) die de minderheid enige controle verlenen over het verloop van de integratie van immigranten en die de voorrang van de minderheidstaal op haar historische gebied bepalen of beschermen (deel 4). Juist dit creëert een potentieel dilemma. Deze beleidsmaatregelen inzake de taal en het onderwijs kunnen namelijk erg onliberaal zijn. Zelfs de beleidsvormen die een postetnische vorm van minderheidsnationalisme mogelijk maken, kunnen strijdig zijn met de liberale normen en waarden. Als dat zo is, mag men dan onliberale maatregelen nemen om zo de omstandigheden te scheppen waarin civieke vormen van minderheidsnationalisme kunnen ontstaan? Aan het einde van dit essay zal ik een aantal voorzichtige denksporen aanreiken over deze kwestie; definitieve antwoorden geef ik echter niet.

1. Het liberaal culturalisme: het ontstaan van een consensus?

Het filosofisch debat over het accommoderen van etnoculturele diversiteit is betrekkelijk nieuw. Gedurende het grootste deel van deze eeuw beschouwden politieke filosofen alle kwesties over etniciteit immers als bijkomstig. Hetzelfde geldt voor andere academische disciplines, gaande van sociologie tot geschiedkunde via geografie. Na decennialang min of meer genegeerd te zijn, zijn de rechten van etnoculturele minderheden vandaag echter een actueel onderwerp van de politieke filosofie geworden. De afgelopen jaren zijn bijvoorbeeld de eerste filosofische boeken in het Engels verschenen over de normatieve kwesties die secessies, nationalisme, immigratie, multiculturalisme en rechten van autochtone volkeren met zich meebrengen.⁵

Hoewel het debat betrekkelijk jong is, denk ik wel dat er in de literatuur reeds een consensus aan het ontstaan is. Ten eerste lijkt men steeds meer te aanvaarden dat nationale minderheden het recht hebben op een soort aparte politieke status en – waar mogelijk – territoriaal zelfbestuur. Groepen die op één gebied samenleven en onvrijwillig werden ingelijfd bij een staat mag men niet verplichten de nationale identiteit van de meerderheid over te nemen; integendeel, zij moeten de nodige rechten en bevoegdheden krijgen om zichzelf te kunnen handhaven als aparte nationale gemeenschappen in een grotere staat. Als mensen uit Quebec, Catalonië, Vlaanderen of Schotland zichzelf beschouwen als aparte naties in een grotere staat, dan moet hun nationale 'anderszijn' erkend worden in het openbare leven en in openbare symbolen: het gaat bijvoorbeeld om een officiële status voor hun taal, rechten inzake zelfbestuur en een erkenning van hun specifieke juridische tradities. Liberale nationalist die de rechtmatigheid van het minderheidsnationalisme aanvaarden, verwerpen de doelstelling van een wereld bestaande uit homogene natiesta-

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

ten en aanvaarden de noodzaak en wettigheid van 'multinationale' staten waarin twee of meer autonome naties kunnen samenleven.

Dit alles maakt deel uit van een bredere beweging die het liberalisme tracht te verzoenen met het nationalisme. Volgens de voorstanders van het liberale nationalisme mag de staat de nationale cultuur en taal van de naties binnen zijn grenzen beschermen en bevorderen: het gaat dan om zowel de meerderheidsnatie als de minderheidsnaties. Dit is mogelijk door het oprichten van openbare instellingen waar men deze nationale talen hanteert; door nationale symbolen te gebruiken in het openbare leven (bijvoorbeeld vlaggen, volksliederen, nationale feestdagen); en door nationale groepen zelfbestuur toe te kennen voor zaken die bepalend zijn voor het voortbestaan van hun taal en cultuur (bijvoorbeeld vormen van federalisme of constitutionalisme die nationale minderheden in staat stellen tot zelfbestuur).⁶

Naast deze naties zijn er ook veel niet-nationale culturele groepen die om erkenning en een plaats vragen. Het gaat bijvoorbeeld om groeperingen van immigranten en vluchtelingen, religieuze minderheden of zelfs niet-etnische culturele groepen zoals de homoseksuelen of mindervaliden. In tegenstelling tot naties willen zij doorgaans niet zozeer aparte en autonome gemeenschappen worden, maar vragen zij alleen een betere plaats in de maatschappij. Dit brengt ons bij een tweede punt waarover in de recente literatuur mogelijk een consensus is bereikt – de ideeën over het liberaal multiculturalisme.⁷ Het liberaal multiculturalisme aanvaardt dat deze groepen niet alleen terecht om tolerantie en niet-discriminatie vragen, maar ook dat hun eis in verband met een expliciete plaats, erkenning en vertegenwoordiging in de instellingen van de maatschappij, gegrond is. Het multiculturalisme kan bijvoorbeeld inhouden dat het onderwijsprogramma wordt herzien om er de geschiedenis en cultuur van minderheidsgroepen in op te nemen; dat er adviescommissies worden opge-

Will Kymlicka

richt om met de leden van minderheidsgroeperingen te overleggen; dat de heilige dagen van religieuze groepen worden erkend; dat politieagenten, maatschappelijke werkers en mensen uit de gezondheidszorg wordt aangeleerd tijdens hun werk begrip te tonen voor culturele verschillen; dat er bepalingen worden opgesteld om te voorkomen dat minderheidsgroepen in de media worden genegeerd of stereotiep worden voorgesteld...

Om te kunnen doorgaan als een *liberale* vorm van nationalisme of multiculturalisme moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan: het lidmaatschap van ethnoculturele groeperingen mag niet worden opgelegd door de staat, maar moet eerder een kwestie van 'zelf-identiteit' zijn; de individuele leden moeten elke overgeërfdde of vroeger aangenomen ethnoculturele identiteit in twijfel kunnen trekken en – indien zij dat willen – verwerpen en zij moeten het recht hebben uit een bepaalde groep te stappen; deze groepen mogen de fundamentele civiele en politieke rechten van hun leden niet schenden; en alle maatregelen die men neemt ten voordele van nationale minderheden en immigranten moeten de machtsongelijkheden tussen deze groepen trachten te verminderen in plaats van één bepaalde groep een dominante positie te verschaffen tegenover de andere.

Zowel het liberaal nationalisme als het liberaal multiculturalisme kunnen wij beschrijven als vormen van 'liberaal culturalisme'. Het liberaal culturalisme houdt in dat liberaal-democratische staten niet alleen de welbekende combinatie van civiele en politieke rechten van het staatsburgerschap moeten handhaven – die beschermd worden in alle liberale democratieën; zij moeten ook per groep specifieke rechten aanvaarden of beleidsmaatregelen nemen om de aparte identiteit en behoeftes van ethnoculturele groepen te erkennen en een plaats te geven. Bij zo'n beleid kan het bijvoorbeeld gaan om multiculturele beleidsmaatregelen inzake het onderwijs, taalkundige rechten, garanties betreffende politieke vertegenwoordiging, grondwettelijke bescherming van

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

verdragen met autochtone volkeren...⁸ Aanhangers van het liberaal culturalisme zijn van mening dat deze specifieke maatregelen per groep noodzakelijk zijn om etnoculturele rechtvaardigheid te verkrijgen. Zij moeten echter wel aan een aantal voorwaarden voldoen (zoals hierboven vermeld⁹) om te stroken met het liberaal culturalisme.

Men kan terecht stellen dat het liberaal culturalisme een dominante positie in de hedendaagse politiek-filosofische literatuur heeft ingenomen. De meeste discussies gaan vandaag dan ook niet zozeer over het feit of men het liberaal culturalisme moet aanvaarden, dan wel over de manier waarop men dit liberaal-culturalistische standpunt moet ontwikkelen en verfijnen.

2. Het conflict tussen immigratie-multiculturalisme en minderheidsnationalisme

Zowel het minderheidsnationalisme als het immigratiemulticulturalisme kan men beschouwen als onderdelen van een grotere beweging naar het liberaal culturalisme. Omdat beide bovendien het traditionele model van een cultureel homogeen natiestaat in twijfel trekken, aanziet men hen vaak als bondgenoten (althans theoretisch). Allebei trachten zij immers een identiteit te verkrijgen; allebei voeren zij strijd voor meer ruimte waarin burgers uiting kunnen geven aan hun identiteit en verschillen. In dit opzicht steunen zij het pluralisme en de erkenning van het 'anderszijn'.

In de praktijk is de relatie tussen deze twee echter veel ingewikkelder. Zoals ik daarstraks reeds heb opgemerkt, heeft de globalisering ertoe geleid dat heel wat multinationale staten vrij veel immigranten hebben ontvangen die zich vestigden in het thuisland van een nationale minderheid (bijvoorbeeld in Quebec, Vlaanderen, Catalonië, Baskenland of Schotland). Daardoor is

Will Kymlicka

men zich de vraag gaan stellen of elk minderheidsnationalisme wel een plaats heeft voor het multiculturalisme van deze immigranten. Zijn de nationale minderheden in staat immigranten op te nemen in hun zelfbeeld, waardoor zij zelf ook 'multicultureel' worden?

Op het eerste gezicht lijkt het antwoord negatief te zijn. In de loop van de geschiedenis zijn de relaties tussen nationale minderheden en immigranten steeds doorweven geweest met spanningen. Grootschalige immigratie werd steeds beschouwd als een bedreiging voor nationale minderheden. Zo is het voor immigranten bijvoorbeeld erg aantrekkelijk om zich te integreren in de dominante cultuur (die doorgaans meer mobiliteit en betere economische kansen garandeert). Veel immigranten in Quebec verkozen bijvoorbeeld het Engels te leren in plaats van het Frans indien zij daar de keuze toe hadden. (Dit was zeer zeker het historische patroon totdat de regering van Quebec het immigranten moeilijker maakte voor het Engels te opteren). Als deze immigranten zich in een multinationale staat integreren in de meerderheidsgroep, zal de nationale minderheid steeds meer in aantal overtroffen worden en bijgevolg aan politieke macht inboeten. Bovendien hebben staten vaak bewust immigranten (of migranten uit andere delen van het land) aangemoedigd zich te vestigen in de traditionele landsdelen van nationale minderheden; op deze wijze zouden zij overspoeld worden door immigranten en aan slagkracht inboeten, aangezien zijzelf werden gereduceerd tot een minderheid op hun eigen historische territorium. (Denk bijvoorbeeld maar aan de manier waarop het de indianenstammen en de Chicanos in het zuidwesten van Amerika is vergaan).

Bovendien schermt men vaak met het feit dat immigranten in staat en bereid zijn zich te integreren in de dominante maatschappij; vervolgens benadrukt men dat de nationale minderheden zich ook maar moeten integreren. Als immigranten dat immers kunnen, vraagt de meerderheid zich vaak af, waarom zijn de nationa-

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

le minderheden daartoe dan niet in staat? Als immigranten genoeg nemen met bescheiden multiculturele voorzieningen in de maatschappij als geheel – in plaats van zelfbestuur te eisen om zich te handhaven als een aparte en andere gemeenschap –, waarom kan men dat dan met nationale minderheden ook niet doen?

Verder is de kans klein dat immigranten de *la survivance*-mentaliteit van nationale minderheden kunnen begrijpen of delen. Doorgaans hebben deze minderheden die mentaliteit immers kunnen ontwikkelen tijdens de vele jaren (of eeuwen) van strijd voor het behoud van hun aparte taal, cultuur en politieke autonomie. Zelfs wanneer immigranten dan de minderheidstaal aanleren en zich in de minderheidsmaatschappij integreren, is het erg onwaarschijnlijk dat zij nationalistische bewegingen zullen steunen. Zij worden wel lid van de minderheidsnatie, maar de kans is klein dat zij minderheidsnationalisten worden.¹⁰

Om deze en nog andere redenen hebben nationale minderheden meestal een defensieve en exclusieve houding aangenomen tegenover immigranten. Het resultaat is dat veel vormen van minderheidsnationalisme ‘etnische’ vormen van nationalisme zijn geworden die ras en afkomst bevoorrechten, uiterst xenofobisch en vaak racistisch zijn en immigranten uitsluiten.

In het licht van dit geschiedkundig verloop lijkt het vreemd dat het minderheidsnationalisme en immigratiemulticulturalisme bondgenoten kunnen zijn in de strijd voor een meer pluralistisch of tolerant cultureel beleid. Het minderheidsnationalisme lijkt de aanspraak op nationale homogeniteit immers niet zozeer in twijfel te trekken of te decentraliseren; integendeel, het lijkt terug te keren naar een premoderne, onliberale vorm van nationalisme die zelfs nog minder tolerantie voor diversiteit aan de dag legt dan het soort nationalisme en nationale identiteit dat de westerse staten propageren.

Deze band tussen minderheidsnationalisme en etnisch nationalisme is zo sterk dat het minderheidsnationalisme volgens veel

Will Kymlicka

commentatoren *inherent* gestoeld is op etnisch exclusivisme en net zo inherent gekant is tegen 'civieke' vormen van nationalisme die gebaseerd zijn op gedeelde politieke principes. Thomas Franck stelt bijvoorbeeld dat om het even welk minderheidsnationalisme een vorm van 'romantisch stammennationalisme' is, wat hij omschrijft als een soort virus of 'modeverschijnsel' dat de nationale minderheden op veel plaatsen ter wereld besmet heeft. Hij onderscheidt dit romantische stammennationalisme duidelijk van een vroegere vorm van nationalisme – getypeerd door het Amerikaanse en Franse revolutionaire nationalisme – die niet zozeer gebaseerd was op een gemeenschappelijke afkomst of cultuur, als wel op politieke principes; het ging vooral om de principes van vrijheid en gelijkheid. Terwijl het romantische stammennationalisme een onliberale, exclusieve en defensieve reactie op de moderniteit is, is de Amerikaans-Franse vorm van nationalisme liberaal, inclusief en vooruitziend.¹¹

David Hollinger maakt een soortgelijk onderscheid tussen twee soorten multiculturalisme: enerzijds is er een onliberaal 'pluralistisch' model – waarvan het minderheidsnationalisme de belichaming is – dat mensen in groepen verdeelt op basis van afkomst en deze groepen beschouwt als bestendige en duurzame gehelen waarvoor groepsrechten gelden; anderzijds is er een liberaal 'kosmopolitisch' of 'postetnisch' model – dat wordt belichaamd door het multiculturalisme in de Verenigde Staten – dat verschuivende grenslijnen tussen groepen en meervoudige, hybride identiteiten aanvaardt en dat gebaseerd is op vrijwillig lidmaatschap en individuele rechten. Hij beschrijft het nationalisme van Quebec en andere vormen van 'etnisch nationalisme' als extreme vormen van 'pluralistisch' multiculturalisme, dat volgens hem is gestoeld op dezelfde logica als rassenscheiding.¹²

Als laatste voorbeeld kan ik de bespreking van Michael Ignatieff nemen over het onderscheid tussen 'etnisch' en 'civiek' nationalisme. Volgens Ignatieff definiëren 'etnische' naties, zoals Duitsland,

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

het lidmaatschap in functie van een gedeelde afkomst, zodat mensen uit andere raciale of etnische groepen (bijvoorbeeld Turkse gastarbeiders in Duitsland) geen staatsburgers kunnen worden, ongeacht hoelang zij in het betrokken land wonen. 'Civieke' naties, zoals de Verenigde Staten, zijn integendeel niet gebaseerd op afkomst of cultuur, maar wel op het onderschrijven van bepaalde politieke beginselen zoals democratie en vrijheid. In principe zijn deze naties toegankelijk voor iedereen die op het betrokken territorium woont. Ignatieff stelt daarom dat alleen het civieke nationalisme combineerbaar is met liberalisme, democratie en vrede.¹³

Dit onderscheid tussen 'civiek' en 'etnisch' is natuurlijk alomtebekend en er is al enige tijd een debat aan de gang over de vraag of het Duitse nationalisme civiek al dan niet etnisch is. Wat echter opvalt, is dat Ignatieff – net zoals Franck en Hollinger – er automatisch van uitgaat dat alle vormen van minderheidsnationalisme 'etnische' vormen van nationalisme zijn: anders gezegd, ze hanteren de afkomst van personen als maatstaf. Zij zijn het oneens over welke vormen van meerderheidsnationalisme civiek of etnisch zijn, maar allemaal menen zij dat om het even welk minderheidsnationalisme etnisch/racistisch is.

Al deze auteurs beschouwen het minderheidsnationalisme bijgevolg niet als een bondgenoot, maar als een hindernis die de zoektocht naar meer tolerante en inclusieve politieke gemeenschappen bemoeilijkt. Het is geen partner van de immigranten tijdens het wordingsproces van nieuwe postetnische of postnationale democratieën, maar levert een strijd in de achterhoede voor het behoud van een verouderd etnisch staatsmodel.

3. Kunnen zij met elkaar verzoend worden?

Men kan dit samenstel van minderheidsnationalisme en etnisch nationalisme goed begrijpen in het licht van de historische span-

Will Kymlicka

ningen die ik daarstraks heb vermeld. Volgens mij is het echter fout te veronderstellen dat om het even welk minderheidsnationalisme inherent ook van etnisch nationalistische aard is. Als we het minderheidsnationalisme in het Westen bekijken, zien we bovendien dat deze veronderstelling steeds meer ontoereikend is.

Neem bijvoorbeeld Quebec. Franck zegt dat de hedendaagse vormen van minderheidsnationalisme een xenofobische drang tentoonspreiden om iedereen die anders is uit te sluiten. In realiteit voert men in Quebec echter een zeer proactief immigratiebeleid: de immigratie per capita is er ongeveer dezelfde als in de Verenigde Staten. De nationalisten van Quebec wilden zelf bevoegd worden voor immigratie, wat ook gebeurd is. De provincie voert vandaag een eigen immigratieprogramma waarin immigranten – de meerderheid zijn kleurlingen – op een actieve wijze worden aangetrokken. Van over heel de wereld trekt men immigranten aan om op deze wijze de wat zij hun ‘andere maatschappij’ noemen, op te bouwen. Wegens de dalende geboortecijfers en een vergrijzende bevolking is men er zich in Quebec immers van bewust dat men immigranten nodig heeft om te kunnen slagen als een moderne maatschappij. De regering van Quebec moedigt de immigranten natuurlijk aan Frans te leren, net zoals de Amerikaanse regering immigranten aanspoort om Engels te leren. Als zij die taal kennen, worden zij immers beschouwd als volwaardige leden van de samenleving van Quebec.¹⁴

Natuurlijk is er in Quebec gedurende lange tijd een polemiek gevoerd over de vraag of en de manier waarop men immigranten moest integreren. De benadering die men er sinds de jaren zeventig heeft ontwikkeld en die bekendstaat als ‘interculturalisme’, lijkt op het multiculturele beleid dat in veel westerse staten wordt gevoerd: men tracht de etnoculturele identiteiten te bevestigen en hun een plaats te geven in de openbare instellingen. Daarbij hanteert men drie belangrijke principes:

- Erkenning van het Frans als voertaal in het openbare leven;

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

- Respect voor de liberaal-democratische waarden, inclusief de civiele en politieke rechten en gelijkheid van kansen;
- Respect voor het pluralisme, inclusief openheid en tolerantie voor de verschillen van de anderen.

Deze drie beginselen zijn de kern van het 'morele contract' dat is afgesloten tussen Quebec en de immigranten die de integratievoorwaarden specificeren.¹⁵ Zij zijn vrijwel identiek met de grondprincipes van het Australische multiculturalismebeleid, dat algemeen (en terecht) wordt beschouwd als een van de meest succesvolle modellen van immigratiemulticulturalisme ter wereld.¹⁶

Deze aanpak houdt in dat aan immigranten het staatsburgerschap niet alleen onder vrij gemakkelijke voorwaarden wordt toegekend, maar ook dat zij er door het eigen 'interculturalismebeleid' van Quebec toe worden aangemoedigd in contact te treden met andere etnische groepen, cultureel erfgoed uit te wisselen en deel te nemen aan de werking van de openbare instellingen. Het resultaat hiervan is juist het soort kneedbare 'kosmopolitische' multiculturalisme dat Hollinger onderschrijft. (Huwelijken tussen leden van verschillende rassen worden veel meer aanvaard in Quebec dan in de Verenigde Staten). De nationalistenvan Quebec proberen dus helemaal niet een soort raciale zuiverheid te behouden, maar trekken actief mensen aan van andere rassen en met andere overtuigingen om zich bij hen te voegen, zich te integreren, gemengde huwelijken aan te gaan en samen te helpen bouwen aan een moderne, pluralistische en andere samenleving in Quebec.

Quebec is in dit opzicht niet uniek. Kijk bijvoorbeeld maar naar Catalonië. Het heeft in het verleden erg veel immigranten ontvangen – de meesten kwamen uit andere delen van Spanje. Deze immigranten werden verwelkomd en aanvaard als leden van de Catalaanse samenleving en men beschouwt hen als een cruciaal onderdeel van het Catalaanse *renaixença*-project. Op dit

Will Kymlicka

ogenblik is het nog te vroeg om te voorspellen hoe goed de meer recente immigranten van Noord-Afrika zich zullen integreren. Zij zijn immers (in tegenstelling tot de migranten uit de rest van Spanje) noch Europeanen noch katholiek. Hoe dan ook, de bevordering van de integratie van alle inwoners – ongeacht hun godsdienst of huidskleur – maakt zeer zeker deel uit van het officiële beleid van de Catalaanse regering. Deze niet-racistische opvatting van het ‘bestaan als natie’ wordt bovendien gesteund door de publieke opinie.¹⁷

Of neem Schotland. Het heeft niet zoveel immigranten binnengehaald als Quebec of Catalonië, maar ook hier zit een niet-racistische opvatting van het ‘bestaan als natie’ diep ingeworteld in zowel het partijprogramma van de grootste nationalistische partij (de SNP) als de publieke opinie. De migranten vanuit andere delen van Groot-Brittannië hebben zich goed geïntegreerd en algemeen wordt aangenomen dat de meer recente immigranten uit Azië en Afrika ook moeten worden aanvaard als ‘Schotten’.

Of kijk naar Porto Rico. In het verleden heeft het betrekkelijk weinig immigranten ontvangen, maar vandaag trekken almaar meer mensen uit het Caraïbisch gebied ernaartoe. Het merendeel van deze immigranten aanziet Puerto Rico aanvankelijk als een springplank naar de Verenigde Staten, maar sommigen blijven en integreren zich in de Portoricaanse maatschappij. De idee van een niet-racistische natie is in dit geval niet meer dan normaal, aangezien de Portoricaanse maatschappij (in tegenstelling tot de Amerikaanse) steeds een zelfbewuste *mestizo*-samenleving is geweest met erg veel gemengde huwelijken tussen witte kolonisten, zwarten en indianen.¹⁸

Al deze vormen van minderheidsnationalisme zijn erg postetnisch in de betekenis van Hollinger. Natuurlijk zijn zij dat niet allemaal: racisme blijft bijvoorbeeld een sterke kracht in zowel het Baskische als het Vlaamse nationalisme. Daar is er nog steeds een strijd gaande tussen een liberale/inclusieve opvatting van het

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

'bestaan als natie' en de racistische/exclusieve opvatting. Deze strijd wordt weerspiegeld in zowel de nationalistische politieke partijen als de publieke opinie. In Vlaanderen wordt de meer liberale/inclusieve vleugel bijvoorbeeld vertegenwoordigd door de Volksunie; de meer racistische vleugel door het Vlaams Blok. Hoewel die liberale/inclusieve opvatting een sterke kracht is in zowel het Vlaamse als het Baskische nationalisme, is zij nog niet oppermachtig zoals in Quebec, Catalonië of Schotland.¹⁹

Natuurlijk verschilt de aard van de immigratie per context. Dit verklaart ten dele de relatieve machtsverschillen van de liberale en onliberale vormen van nationalisme. Vlaanderen heeft bijvoorbeeld weinig migranten ontvangen uit andere delen van België (in tegenstelling tot Catalonië of Schotland) of Europa. Aangezien het merendeel van de migranten in Vlaanderen uit Noord-Afrika komt, verschillen zij qua taal, godsdienst en ras van de Vlamingen. De meeste migranten in Catalonië daarentegen kwamen uit andere delen van Spanje en waren net zoals de Catalanen katholiek. Zij waren eveneens (blanke) 'Europeanen' en het voornaamste verschil was hier de taal. In Schotland kwamen de meeste immigranten uit Engeland of Wales; zij deelden dus de protestantse godsdienst en de Engelse taal met de Schotten en werden tevens beschouwd als Europeanen. De integratie verloopt gemakkelijker wanneer het ras, de godsdienst of taal (of een combinatie hiervan) dezelfde is bij de immigranten als de nationale minderheid. In dit opzicht was de integratie moeilijker in Vlaanderen dan in Schotland en Catalonië (hoewel de situatie in Vlaanderen wel lijkt op die in Quebec, aangezien de meeste immigranten daar ook niet-blank en niet-katholiek zijn).

Kortom, de mate waarin een bepaalde vorm van minderheidsnationalisme etnisch/racistisch of postetnisch/civiek is, kan men alleen bepalen door te kijken naar de feiten, niet door abstracte conclusies te trekken of aan theoretische speculatie te doen. In de meeste westerse democratieën zien we dat er zich een duidelijke

Will Kymlicka

tendens aftekent naar een meer open en niet-racistische definitie van minderheidsnationalisme. In het geval van Quebec vond een overweldigende meerderheid van de bevolking veertig jaar geleden bijvoorbeeld dat iemand moest afstammen van de oorspronkelijke Franse kolonisten om een echte 'Quebecois' te zijn; vandaag deelt minder dan 20% van de bevolking die mening.²⁰

De aard van de identiteit van Quebec is dus enorm veranderd; immigranten zijn er opgenomen in het zelfbeeld en het is een post-etnische, multiculturele natie geworden. De immigranten zijn vandaag meer bereid om zich te integreren in de samenleving van Quebec en erkennen deze openheid. Hoewel bijvoorbeeld de overweldigende meerderheid van de immigranten van de tweede generatie in Quebec doorgaans Engelstalig werd, beschouwen de meesten van hen zich vandaag als 'Quebecois' en spreken zij thuis Frans. Jammer genoeg erkennen de meeste theoretici inzake nationalisme deze verandering nog niet: men heeft haar namelijk verdoezeld door te beweren dat om het even welk minderheidsnationalisme inherent ook een vorm van etnisch nationalisme is.

Waarom heeft deze verschuiving naar een post-etnische vorm van minderheidsnationalisme plaatsgevonden? Wegens hoofdzakelijk dezelfde redenen als waarom het gebeurd is in meerderheidsnaties. Net zoals meerderheidsnaties hebben nationale minderheden vaak immigranten nodig om economische niches op te vullen of negatieve demografische tendensen (bijvoorbeeld een vergrijzende bevolking en een dalend geboortecijfer) tegen te gaan. Bovendien is het duidelijk geworden dat het moeilijk – misschien zelfs onmogelijk – is migratie volledig te controleren en dat er ook in de toekomst een zekere graad van migratie zal blijven bestaan. Daarom hebben nationale minderheden almaar meer belangstelling voor de vraag hoe men immigranten in hun 'natie' kan integreren. Dit is hetzelfde probleem als dat waarmee meerderheidsnaties zich in het verleden geconfronteerd zagen – bijvoorbeeld hoe men immigranten kon integreren in de Neder-

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

landse, Spaanse of Italiaanse natie. Het antwoord dat nationale minderheden steeds meer op deze vraag beginnen te geven, lijkt zeer sterk op de benadering die de meerderheidsnaties hebben gehanteerd. Zowel de meerderheids- als minderheidsnaties beginnen een postetnische en multiculturele opvatting te krijgen van het begrip nationale identiteit; allebei benadrukken zij de taalkundige en institutionele integratie van immigranten en tegelijkertijd aanvaardt men dat de immigranten hun etniciteit uiten en daar de mogelijkheid toe moeten krijgen.

4. Het debat opnieuw uitdenken

Het feit dat om het even welk minderheidsnationalisme ook een postetnisch nationalisme kan zijn dat openstaat voor immigranten – wat steeds meer gebeurt –, werpt een aantal belangrijke vragen op met betrekking tot het beleid. Ik zal deze bespreken in deel 5. Het geeft echter ook aan dat wij op een grondige manier opnieuw moeten nadenken over hoe wij denken en praten over minderheidsnationalisme. Wij beschikken nog niet over het soort referentiekader dat wij nodig hebben om deze nieuwe vormen van postetnisch minderheidsnationalisme te doorgronden: al te vaak blijven wij steunen op achterhaalde mythes en misvattingen.

In de literatuur bestaat bijvoorbeeld de tendens te veronderstellen dat het minderheidsnationalisme in westerse democratieën conflicten veroorzaakt tussen een civiek (postetnisch) nationalisme dat wordt gesteund door de staat en een etnisch (racistisch) nationalisme dat wordt bevorderd door de nationale minderheid. In werkelijkheid gaat het in de meeste westerse democratieën echter om een conflict tussen twee concurrerende vormen van civiek/postetnisch nationalisme. Zowel het staatsnationalisme als het minderheidsnationalisme worden omschreven als postetnisch en niet-racistisch.²¹ Aangezien het gaat om con-

Will Kymlicka

flicten tussen twee vormen van postetnisch nationalisme, zie ik geen reden waarom mensen met een liberale overtuiging automatisch het meerderheids- of staatsnationalisme zouden moeten verkiezen boven het minderheidsnationalisme.

Ten tweede bestaat de tendens te veronderstellen dat als de meerderheidsnatie niet zozeer etnisch is maar openstaat voor iedereen – ongeacht de etnische afkomst – het minderheidsnationalisme automatisch overbodig en zinloos wordt (behalve dan voor groepen die geobsedeerd zijn door raciale zuiverheid). Rogers Brubaker stelt bijvoorbeeld dat: ‘het moeilijk is om een status van nationale minderheid te doen gelden in landen zoals de Verenigde Staten, waar er geen uitgesproken dominante etnoculturele naties zijn. Als de natie die de staat als geheel erkent geen etnoculturele maar een politieke natie is, die in principe openstaat voor iedereen, dan ontbreekt de randvoorwaarde die aan de status van nationale minderheid zin geeft’.²²

Het voorbeeld van Porto Rico in de Verenigde Staten – of van Quebec in Canada, Schotland in Groot-Brittannië of Corsica in Frankrijk – toont aan dat deze analyse helemaal niet klopt. Nationale minderheden willen zichzelf niet handhaven als aparte maatschappijen omdat zij om etnische redenen geen lid mogen zijn van de dominante natie. Integendeel, zij mobiliseren zichzelf als natie omdat zij hun eigen nationale identiteit en nationale instellingen koesteren en deze voor onbepaalde duur wensen te behouden. Nationale minderheden organiseren zichzelf om hun eigen maatschappij en cultuur te verdedigen, ongeacht of zij in aanmerking komen om te worden opgenomen in de dominante natie.

Zolang wij blijven denken dat het minderheidsnationalisme in westerse democratieën een noodzakelijke – of typische – compensatie is omdat mensen uit de meerderheidsnatie worden buitengesloten, zullen wij het niet beter leren begrijpen. Het minderheidsnationalisme bestaat omdat men oprecht begaan is met het

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

behoud van de nationale identiteit, de cultuur en instellingen van de minderheid. Daarom maakt het feit dat de meerderheidsnatie postetnisch is op zichzelf niets uit om de eisen van nationale minderheden te beantwoorden of te elimineren.

Ten derde is er de tendens om te veronderstellen dat het minderheidsnationalisme de extreme vorm is van wat Hollinger 'pluralistisch' multiculturalisme noemt (dat wil zeggen een statische, exclusieve en op afkomst gebaseerde opvatting van groepsidentiteit en lidmaatschap). Om deze reden zou het lijnrecht staan tegenover datgene wat hij het 'kosmopolitische' of 'postetnische' multiculturalisme noemt (waar groepsidentiteiten en het lidmaatschap kneedbaar, hybride en meervoudig zijn). In werkelijkheid spelen het minderheidsnationalisme en het kosmopolitische multiculturalisme echter op een verschillend niveau. Het nationalisme is een doctrine die betrekking heeft op de grenzen van een politieke gemeenschap en op wie het recht op zelfbestuur heeft. Minderheidsnationalisten beweren dat zij als 'naties in een andere natie' dezelfde rechten op zelfbestuur hebben als de meerderheid en vormen zo hun eigen autonome politieke gemeenschap. In dit opzicht kan men volkomen terecht beweren dat alle naties – minderheids- en meerderheidsnaties – postetnisch zouden moeten zijn. Dit is immers ook een manier om het *liberaal* nationalisme te interpreteren: het liberaal nationalisme is de opvatting dat naties het recht op zelfbestuur hebben, maar dat alle naties – minderheids- en meerderheidsnaties – postetnisch moeten zijn.

Het minderheidsnationalisme moet daarom niet het tegenovergestelde zijn van het kosmopolitisch multiculturalisme. Indien het vergezeld wordt van een liberale opvatting van 'het bestaan als staat', verwerpt het minderheidsnationalisme het kosmopolitische multiculturalisme niet: integendeel, het is een doctrine over de eenheid waarin het kosmopolitische multiculturalisme werkzaam moet zijn. Moet het in heel Canada of enkel in Quebec werkzaam zijn? In heel Spanje of enkel in Catalonië? In

Will Kymlicka

heel Groot-Brittannië of alleen in Schotland? In heel de Verenigde Staten of uitsluitend in Porto Rico? In geen van deze gevallen gaat het over de verdiensten van het postetnische multiculturalisme; het is evenmin een strijd tussen het 'civieke' en 'etnische' nationalisme. Al deze naties, meerderheids- en minderheidsnaties, zijn postetnisch in de betekenis van Hollinger. Het debat gaat over de vraag of er slechts één of meer postetnische naties in de staat bestaan.

Ten vierde bestaat in de literatuur de tendens om twee aparte stellingen met elkaar te combineren. De eerste is dat alle vormen van nationalisme postetnisch moeten zijn om rechtmatig te zijn. Ik ben het eens met deze bewering en heb ze dan ook verdedigd. Dit is namelijk een van de hoofdkenmerken van het liberaal nationalisme. De tweede stelling is echter dat een postetnisch model van civiek nationalisme automatisch strijdig is met de erkenning van het minderheidsnationalisme. Volgens mij is dat een onjuiste veronderstelling (die bovendien niet strookt met de realiteit in de meeste westerse democratieën, inclusief de Verenigde Staten).

Wij moeten daarom opnieuw nadenken over het cliché dat het minderheidsnationalisme een defensieve protestvorm is tegen de globalisering en de modernisering. Ik heb reeds opgemerkt dat men met dit cliché niet kan verklaren waarom sommige nationale minderheden actief immigranten aantrekken. Kijk maar eens naar het economische beleid. De nationalistische gebieden zijn sterke voorstanders van de economische liberalisering en de vrijhandel. In Quebec steunden relatief gezien meer mensen NAFTA (het Noord-Amerikaanse Vrijhandelsverdrag) dan in de rest van Canada. De steun voor de Europese Unie (en voor het Verdrag van Maastricht) was respectievelijk veel groter in Catalonië en Schotland dan elders in Spanje en Groot-Brittannië. Deze minderheidsgroepen zien de vrijhandel en de globalisering als belangrijke onderdelen van de moderne maatschappij die zij wensen op

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

te bouwen.²³ Daarom is het fout deze bewegingen te beschouwen als defensieve reacties op de moderniteit. Het zijn open maatschappijen – die openstaan voor immigranten, vrijhandel en het leggen van contacten met anderen in het algemeen. Soms zijn zij zelfs meer kosmopolitisch dan meerderheidsgroepen.

Kortom, de aloude visie dat om het even welk minderheidsnationalisme een onliberale, exclusieve en defensieve reactie op de moderniteit vormt, is in meerdere opzichten onjuist (tenminste toch met betrekking tot de westerse democratieën). Sommige vormen van minderheidsnationalisme belichamen een liberale, inclusieve en vooruitziende aanvaarding van de moderniteit en de globalisering en zijn potentieel net zo ‘civiek’/postetnisch en kosmopolitisch als het meerderheidsnationalisme. Zoals ik reeds heb opgemerkt, geeft de hedendaagse liberaal-democratische theorie ons nog geen duidelijke aanwijzingen over hoe men conflicten tussen concurrerende civieke vormen van nationalisme in één staat kan beoordelen of oplossen.

5. Onopgeloste spanningen

Als ik zeg dat veel vormen van minderheidsnationalisme vandaag postetnisch zijn, bedoel ik niet dat er geen specifieke moeilijkheden bestaan om de immigranten in een minderheidsnatie te integreren. Het is zelfs zo dat alleen in vrij speciale omstandigheden zo’n postetnische multiculturele vorm van minderheidsnationalisme kan ontstaan. Ten eerste moet de nationale minderheid enige controle over het *aantal* immigranten kunnen uitoefenen. Dit aantal mag niet te groot zijn, want dan zou de samenleving overspoeld worden door immigranten en hen niet meer kunnen integreren.

Dit is uiterst belangrijk, aangezien – zoals ik daarstraks reeds heb opgemerkt – sommige staten in het verleden immigranten (of

Will Kymlicka

migranten uit andere delen van het land) ertoe hebben aangemoedigd zich op het historische gebied van een nationale minderheid te vestigen. Zo'n grootschalig kolonisatiebeleid wordt vaak gebruikt als een wapen tegen de nationale minderheid; de staat tracht immers op die manier toegang te verkrijgen tot de natuurlijke rijkdommen van het gebied in kwestie en wil de nationale minderheid in politiek opzicht ontwapenen, aangezien zij zo een minderheid wordt op haar eigen traditionele gebied.²⁴

Wij zien dit verschijnsel overal ter wereld (bijvoorbeeld in Bangladesh, Israël, Tibet, Indonesië, Brazilië, enzovoort).²⁵ Ook in Canada heeft men het gedaan: denk maar aan het commentaar van Sir John A. McDonald over de Métis: 'Deze impulsieve halfbloeden... moet men met sterke hand neerdrukken tot zij door de toevloed van kolonisten overspoeld worden.'²⁶ Hetzelfde proces heeft zich afgespeeld in het zuidwesten van Amerika, waar immigratie werd gebruikt om de macht van de autochtone en de chicanopopulaties te beknotten; zij leefden daar toen het gebied in 1848 werd opgenomen in de Verenigde Staten.

Dit is niet alleen enorm onrechtvaardig, het is ook de meest voorkomende bron van gewelddadige conflicten ter wereld. Autochtone volkeren en andere inheemse minderheden verzetten zich doorgaans tegen een dergelijk grootschalig kolonisatiebeleid, met geweld indien nodig.²⁷ Om zich te beschermen tegen dit onrechtvaardige beleid moeten nationale minderheden enige controle kunnen uitoefenen op het aantal immigranten – wat zij ook eisen.

Ten tweede moet de nationale minderheid enige controle verkrijgen over de *integratievoorwaarden*. Zoals ik eerder heb opgemerkt, zijn er sterke prikkels die immigranten aanmoedigen om zich te integreren in de meerderheidsmaatschappij (indien zij daar de keuze toe hebben). In veel landen hebben zij dat in het verleden doorgaans ook gedaan. Daarom zijn er misschien speciale beleidsmaatregelen nodig om de immigranten aan te sporen

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

of onder druk te zetten om zich te integreren in de minderheids-cultuur. Nationale minderheden kunnen bijvoorbeeld eisen dat de immigranten hun kinderen naar scholen sturen waar in de minderheidstaal les wordt gegeven – in plaats van hen de vrije keuze te laten tussen onderwijs in de taal van de meerderheid of de minderheid. Ook de rechtbanken en openbare diensten zouden de plaatselijke taal kunnen hanteren. Dankzij deze maatregelen wil men ervoor zorgen dat immigranten of migranten die zich vestigen in een bepaald gebied bereid zijn om zich in de plaatselijke cultuur te integreren.

Deze maatregelen ten voordele van integratie kunnen zelfs nog verder reiken. In Quebec heeft men in het verleden bijvoorbeeld een wet goedgekeurd die stipuleerde dat bij buitenreclame alleen het Frans mocht worden gebruikt. Op die manier wilde men Quebec zijn eigen *visage linguistique* geven om aan immigranten duidelijk te maken dat het Frans de taal van het openbare leven was. (Deze wet is achteraf wat versoepeld; men mag nu ook in andere talen adverteren, maar volgens de wet moeten alle advertenties de reclameboodschap ook in het Frans vermelden).

Een kritiek op deze beleidsmaatregelen is soms dat ze onliberaal zijn. Dat is misschien ook wel zo. Juist hier ontstaat een heus dilemma. Deze onliberale maatregelen kunnen immers broodnodig zijn om nationale minderheden in staat te stellen immigranten op een succesvolle wijze te integreren. Studies tonen aan dat immigranten de minderheidstaal alleen willen aanleren als deze beschouwd wordt als een 'prestigieuze' taal, als de taal van economisch succes, politieke vooruitgang of culturele bloei. De immigranten zullen een minderheidstaal niet aanleren als deze wordt aangezien als de taal van de arbeidersklasse of het platteland, zoals dat het geval was voor het Frans in Quebec in de jaren zestig. (Engelstaligen waren dan wel in de minderheid in Quebec, maar vormden toch de elite van de zakenwereld en de media tot de jaren zestig). Immigrantengroepen zullen zich alleen in de groep van de

Will Kymlicka

minderheidstaal integreren als zij zelf zien dat de minderheidstaal de taal is van de zakenwereld, de politiek, justitie en cultuur.

De regering van Quebec heeft daarom op systematische wijze het 'prestige' van het Frans verhoogd. Men heeft dit ten dele gedaan door subsidies te verlenen aan Franstalige diensten, het onderwijs en de media; door meer druk uit te oefenen, zelfs door wetten die de toegang tot het Engelstalige onderwijs inperkten; door wetten die het gebruik van het Frans op reclameadvertenties verplichtten; door wetten die werknemers het recht gaven Frans te spreken op het werk. De provinciale regering is dus begonnen met het creëren van een Franstalige elite in de zakenwereld, de rechtspraak, het onderwijs, de cultuur en de politiek. Juist zo wil men het voor immigranten aantrekkelijker maken zich te integreren in de Franstalige – en niet in de Engelstalige – samenleving.

Vaak vindt men dat deze beleidsmaatregelen blijk geven van etnisch nationalisme en dat zij een poging zijn om een etnische hiërarchie te creëren waarin de afstammelingen van de oorspronkelijke Franse kolonisten boven alle andere etnische groepen staan. Dit is natuurlijk een bedrieglijk beeld. In werkelijkheid heeft men deze maatregelen – ten minste gedeeltelijk – genomen om van het nationalisme in Quebec een postetnische in plaats van een etnische vorm van nationalisme te maken. De nationalistische leiders wilden het oude etnische staatsmodel onder vuur nemen; zij wilden dat de inwoners uit Quebec aanvaardden dat het noodzakelijk en wensbaar was immigranten aan te trekken en een postetnische, multiculturele samenleving op te bouwen. Volgens mij oordeelden zij terecht dat de stap van een etnische naar een postetnische definitie van 'het behoren tot de natie van Quebec' alleen mogelijk was indien de mensen uit Quebec ervan werden overtuigd dat immigranten de samenleving zouden verrijken en zich niet zouden integreren in de Engelstalige gemeenschap. De immigranten zouden de machtsbalans tussen de Engels- en de Franstaligen in Canada dus niet grondig verstoren.

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

Hiervoor moesten de immigranten op een aantal wijzen gestimuleerd en onder druk gezet worden, zodat de meerderheid van hen daadwerkelijk deel zou gaan uitmaken van de Franstalige gemeenschap in Quebec.

Dit was een stoutmoedige strategie. Zoals ik eerder echter heb opgemerkt, zijn er bewijzen die aangeven dat zij gewerkt heeft. Een overweldigende meerderheid van de inwoners uit Quebec onderschrijft vandaag een postetnische definitie van het nationalisme van Quebec; de meeste immigranten willen zich vandaag integreren in de Franstalige gemeenschap. Men zou dus kunnen stellen dat deze beleidsmaatregelen niet zozeer een uiting van etnisch nationalisme, maar eerder de laatste nagels aan de doods-kist van het etnische nationalisme in Quebec waren. Ik denk dat de situatie er in Catalonië hetzelfde uitziet. Ook hier heeft de aanvaarding van een postetnische opvatting van minderheidsnationalisme afgehangen van een aantal beleidsmaatregelen die het prestige van de minderheidstaal verhoogden en de immigranten onder druk zetten om zich te integreren in de minderheidsgemeenschap.

Dat er nog steeds een zekere etnische opvatting van het Baskische en Vlaamse nationalisme bestaat, kan dan weer – ten dele – verklaard worden door het feit dat het Baskisch en het Vlaams in de ogen van de immigranten niet dezelfde prestigieuze status hebben verkregen.²⁸

Dit wijst op een interessant dilemma. Veel commentatoren loven het nationalisme van Quebec omdat het zich ontdaan heeft van zijn etnische opvatting van 'bestaan als natie', maar kritiseren het wegens zijn onliberale beleid inzake onderwijs en buitenreclame. Volgens mij kan men deze aspecten echter niet scheiden van het nationalisme van Quebec. Het onliberale beleid inzake onderwijs en reclame is juist wat de mensen uit Quebec ertoe in staat heeft gesteld de stap te zetten van een etnische naar een postetnische definitie van 'bestaan als natie'. Indien dit klopt,

Will Kymlicka

staan wij voor een moeilijke keuze. Moeten wij ons strikt aan de liberale principes van de individuele keuze houden, wetende dat dit de verschuiving van een etnische naar een postetnische definitie van het nationalisme van Quebec misschien kan tegenhouden of zelfs omkeren, of moeten wij aanvaarden dat er in zekere mate mag worden afgeweken van de liberale normen om zo de overgang naar een civieke vorm van minderheidsnationalisme te bezegelen en te versterken?²⁹

Een definitief antwoord op deze vraag heb ik niet. Het zou zeer zeker afhangen van de mate waarin de liberale normen zouden worden geschonden. Beperkingen opleggen inzake de taal bij reclame is één ding; beperkingen opleggen inzake de taal in kranten, kerken of het privé-onderwijs (zoals dat soms gebeurt in Oost-Europa) is helemaal iets anders. Ik zou echter in zekere zin een onliberaal beleid kunnen verdedigen om een einde te maken aan het etnische nationalisme – en dat om twee redenen: (a) de meeste immigranten lijken dit zelf een aanvaardbaar compromis te vinden. In Quebec geldt het principe dat scholen alleen financiële steun van de overheid krijgen voor de minderheidstaal. Veel immigranten tonen hiertegen geen bezwaar, aangezien zij het bredere verband zien tussen dit principe en de strategie om van Quebec een meer inclusieve maatschappij te maken. Zij vinden niet dat deze beleidsmaatregelen hun participatie en opname in de samenleving van Quebec verhinderen; integendeel, voor hen verduidelijken zij gewoon de integratievoorwaarden; (b) het etnisch nationalisme is een uiterst gevaarlijk verschijnsel dat mensen tot geweld en haat kan aanzetten. Daarom sta ik gunstig tegenover alle beleidsmaatregelen die bijdragen tot de uitroeiing van dit fenomeen, ook al zijn ze lichtjes onliberaal. Sommige commentatoren beschouwen de reclamewetgeving in Quebec als de eerste stap op een glibberig pad naar almaar meer inmenging in de vrijheid van meningsuiting. Mijn bezorgdheid gaat echter uit naar iets anders. Ik vrees niet dat de mensen uit Quebec

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

afstand zullen doen van het fundamentele recht op vrije meningsuiting. Ikzelf ben echter bezorgd om het potentieel aan racisme, xenofobie en etnische zuiveringen dat elke vorm van etnisch nationalisme in zich draagt. Dit potentieel is in Quebec steeds minder sterk aanwezig. Een gedeeltelijke verklaring hiervoor is juist dat er lichtjes onliberale beleidsmaatregelen zijn genomen die de voorwaarden hebben geschapen waarin een postetnische, multiculturele vorm van de identiteit van Quebec kon ontstaan die geleidelijk aan de oude, etnische definitie van 'bestaan als natie' heeft kunnen verdrijven.

6. Conclusie

In dit essay heb ik getracht een aantal vragen op te werpen over de uitdaging die immigratie in dit tijdperk van globalisering met zich meebrengt voor het minderheidsnationalisme. Is het aanvaardbaar dat een nationale minderheid strengere integratievoorwaarden oplegt aan immigranten dan een meerderheid? Is het aanvaardbaar dat een nationale minderheid van immigranten verwacht of eist dat zij de nationalistische identiteit en doelstellingen met hen gaan delen? Welke moreel gerechtvaardigde en verdedigbare houding kunnen nationale minderheden aannemen tegenover immigranten? In welke mate is het een morele vereiste dat nationale minderheden 'multicultureel' worden? In welke mate kan men van immigranten verwachten of eisen dat zij zich vereenzelvigen met het nationalisme? Ik heb hier niet getracht definitieve antwoorden op deze vragen te geven. Ik weet immers zelf niet zeker hoe men de eisen van het minderheidsnationalisme en het immigratiemulticulturalisme met elkaar kan verzoenen, noch wat een moreel aanvaardbaar evenwicht is tussen *la survivance* en het accommoderen van de etniciteit van de immigranten.

Will Kymlicka

Ik ben er echter wel van overtuigd dat wij over deze vraagstukken opnieuw moeten nadenken. Een noodzakelijke voorwaarde is dan wel dat wij veel van de vooroordelen en mythen die aan het debat tot nog toe gestalte hebben gegeven aan de kant schuiven. Het minderheidsnationalisme is niet automatisch onliberaal, premodern of xenofobisch. Sommige vormen van minderheidsnationalisme zijn dat wel, andere niet. Wij moeten elk minderheidsnationalisme apart bekijken en de opvattingen die het heeft over zichzelf en zijn aspiraties bestuderen. Het is goed mogelijk dat wij dan zullen inzien dat het conflict tussen minderheidsnationalisme en immigratiemulticulturalisme niet zo ernstig is als op het eerste gezicht lijkt.

Er zullen zich echter wel bijna altijd enkele conflictsituaties voordoen, zelfs onder de beste omstandigheden. Aangezien nationale minderheden zich kwetsbaar voelen tegenover de meerderheid en vaak vrezen dat immigranten naar deze meerderheid zullen overlopen, zal het voor hen moeilijker zijn om multiculturele beleidsmaatregelen te nemen die aan de identiteit van de immigranten een plaats geven. Het immigratiemulticulturalisme en het minderheidsnationalisme zijn niet noodzakelijk vijanden van elkaar, maar het zijn evenmin gemakkelijke bondgenoten. De beleidsmaatregelen die nodig zijn om een succesvolle vorm van multiculturele integratie te bereiken kunnen voor minderheden vaak ingewikkelder zijn – en in sommige opzichten minder liberaal – dan het beleid dat de meerderheid kan voeren. Juist dat doet moeilijke vragen rijzen waar politieke filosofen zich nog maar net mee bezig beginnen te houden.

Bibliografie

- Baker, Judith, (1994), *Group Rights*, University of Toronto Press, Toronto.
Baubock, Rainer, (1994), *Transnational Citizenship: Membership and Rights in Transnational Migration*, Edward Elgar, Aldershot.
Beiner, Ronald, (1999), *Theorizing Nationalism*, SUNY Press, Albany.

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

- Brubaker, Rogers, (1996), *Nationalism Reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University Press, 1996.
- Buchanan, Allen, (1991), *Secession: The Legitimacy of Political Divorce*, Westview Press, Boulder.
- Canovan, Margaret, (1996), *Nationhood and Political Theory*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Carens, Joseph, (1995), 'Immigration, Political Community, and the Transformation of Identity: Quebec's Immigration Policies in Critical Perspective', pp. 20-81, in: J. Carens (eds.), *Is Quebec Nationalism Just?*, McGill-Queen's University Press, Montreal.
- Castles, Stephen and Mark Miller, (1993), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern Age*, Macmillan, London.
- Connolly, William, (1991), *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*, Cornell University Press, Ithaca.
- Connolly, William, (1995), *The Ethos of Pluralization*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Connor, Walker, (1999), 'National Self-Determination and Tomorrow's Political Map', in: Alan Cairns et al. (eds.), *Citizenship, Diversity and Pluralism: Canadian and Comparative Perspectives*, McGill-Queen's University Press, Montreal.
- Couture, Jocelyne, Kai Nielsen and Michel Seymour, (1998), *Rethinking Nationalism*, University of Calgary Press, Calgary.
- Crête, Jean and Jacques Zylberberg, (1991), 'Une problématique floue: l'auto-représentation du citoyen au Québec', in: Colas, Dominique, Claude Emeri, Jacques Zylberberg (eds.), *Citoyenneté et Nationalité: perspectives en France et au Québec*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Davis, Bob, (1994), Global Paradox: Growth of Trade Binds Nations, but It Also Can Spur Separatism, *Wall Street Journal*, June 30, 1994, p. A1.
- Franck, Thomas, (1997), Tribe, Nation, World: Self-Identification in the Evolving International System, *Ethics and International Affairs*, Vol. 11, 1997, pp. 151-69.
- Galenkamp, Marlies, (1993), *Individualism and Collectivism: the concept of collective rights*, Rotterdamse Filosofische Studies, Rotterdam.
- Government of Quebec, (1990), *Let's Build Quebec Together: Vision: A Policy Statement on Immigration and Integration*, Quebec City.
- Gurr, Ted, (1993), *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflict*, Institute of Peace Press, Washington.
- Hollinger, David, (1995), *Postethnic America: Beyond Multiculturalism*, Basic Books, New York.
- Hollinger, David, (1998), 'National Culture and Communities of Descent', in: *Reviews in American History*, Vol. 26, pp. 312-28.

Will Kymlicka

- Ignatieff, Michael, (1993), *Blood and Belonging: journeys into the new nationalism*, Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Kymlicka, Will, (1995a), *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, Oxford.
- Kymlicka, Will (eds.), (1995b), *The Rights of Minority Cultures*, Oxford University Press, Oxford.
- Kymlicka, Will, (1997a), *States, Nations and Cultures: Spinoza Lectures*, Van Gorcum Publishers, Amsterdam.
- Kymlicka, Will, (1997b), 'Modernity and Minority Nationalism: Commentary on Thomas Franck', in: *Ethics and International Affairs*, Vol. 11, pp. 171-76.
- Kymlicka, Will, (1998a), 'Ethnic Relations in Eastern Europe and Western Political Theory', in: Magda Opalski (eds.), *Managing Diversity: Ethnic Relations and Ethnopolitics in Post-Communist Eastern Europe*, Forum Eastern Europe, Ottawa.
- Kymlicka, Will, (1998b), *Finding Our Way: Rethinking Ethnocultural Relations in Canada*, Oxford University Press, Toronto.
- Kymlicka, Will, (1999), 'American Multiculturalism and the Nations Within', in: Duncan Ivison et al. (eds.), *Indigenous Peoples and Political Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lehning, Percy (eds.), (1998), *Theories of Secession*, Routledge, London.
- Levy, Jacob, (1997), 'Classifying Cultural Rights', pp. 22-66, in: Shapiro, Ian and Kymlicka, Will, *Ethnicity and Group Rights*, New York University Press, New York. (1997).
- Margalit, Avishai en Moshe Halbertal, (1994), 'Liberalism and the Right to Culture', in: *Social Research*, Vol. 61/3, pp. 491-510.
- Margalit, Avishai en Joseph Raz, (1990), 'National Self-Determination', in: *Journal of Philosophy* 87/9, pp. 439-61.
- McDonald, Michael, (eds.), (1991) special issue on 'Collective Rights', in: *Canadian Journal of Law and Jurisprudence* 4/2, pp. 217-419.
- McGarry, John, (1998), 'Demographic Engineering: The State-Directed Movements of Ethnic Groups as a Technique of Conflict Resolution', in: *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 21/4.
- McMahan, Jeff and Robert McKim, (eds.), (1997), *The Morality of Nationalism*, Oxford University Press, New York.
- Medrano, Juan Díez, (1995), *Divided Nations: Class, Politics and Nationalism in the Basque Country and Catalonia*, Ithaca: Cornell University Press.
- Miller, David, (1995), *On Nationality*, Oxford University Press, Oxford.
- Moore, Margaret (eds.), (1998), *National Self-Determination and Secession*, Oxford University Press, Oxford.
- Office of Multicultural Affairs, (1995), *What is Multiculturalism?*, Office of Multicultural Affairs, Department of the Prime Minister, Canberra, April 1995.

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

- Penz, Peter, (1992), 'Development Refugees and Distributive Justice: Indigenous Peoples, Land and the Developmentalist State', in: *Public Affairs Quarterly* Vol. 6/1, pp. 105-31.
- Penz, Peter, (1993), 'Colonization of Tribal Lands in Bangladesh and Indonesia: State Rationales, Rights to Land, and Environmental Justice', pp. 37-72, in: Michael Howard (eds.), *Asia's Environmental Crisis*, Westview Press, Boulder.
- Phillips, Anne, (1995), *The Politics of Presence: Issues in Democracy and Group Representation*, Oxford University Press, Oxford.
- Portillo, Mariano Negron, (1997), 'Puerto Rico: Surviving Colonialism and Nationalism', in: Frances Negron-Muntaner and Ramon Grossfoguel (eds.), *Puerto Rican Jam: Essays on Culture and Politics*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Raikka, Juha (eds.), (1996), *Do We Need Minority Rights?*, Kluwer, Dordrecht.
- Raz, Joseph, (1994), 'Multiculturalism: A Liberal Perspective', in: *Dissent*, Winter 1994, pp. 67-79.
- Reaume, Denise, (1995), 'Justice between Cultures: Autonomy and the Protection of Cultural Affiliation', in: *UBC Law Review*, Vol. 29/1, pp. 121.
- Schwartz, Warren, (1995), *Justice in Immigration*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Shafir, Gershon, 1995, *Immigrants and Nationalists: Ethnic Conflict and Accommodation in Catalonia, the Basque Country, Latvia and Estonia*, SUNY Press, New York.
- Shapiro, Ian and Will Kymlicka, (eds.), (1997), *Ethnicity and Group Rights*, New York University Press, New York.
- Spinner, Jeff, (1994), *The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity and Nationality in the Liberal State*, John Hopkins University Press, Baltimore.
- Stanley, F.G., (1961), *The Birth of Western Canada: A History of the Riel Rebellions*, University of Toronto Press, Toronto.
- Tamir, Yael, (1993), *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, Princeton.
- Taylor, Charles, (1992), 'The Politics of Recognition', pp. 25-73, in: Amy Gutmann, (eds.), *Multiculturalism and the 'Politics of Recognition'*, Princeton University Press, Princeton.
- Taylor, Charles, (1997), 'Nationalism and Modernity', in: McMahan and R. McKim, *The Morality of Nationalism*, Oxford University Press, New York.
- Tomasi, John, (1995), 'Kymlicka, Liberalism, and Respect for Cultural Minorities', in: *Ethics*, 105/3, pp. 580-603.
- Tully, James, (1995), *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Van Dyke, Vernon, (1977), 'The Individual, the State, and Ethnic Communities in Political Theory', *World Politics*, 29/3, pp. 343-69.

Will Kymlicka

- van Gunsteren, Herman, (1998), *A Theory of Citizenship: Organizing Plurality in Contemporary Democracies*, Westview Press, Boulder.
- Waldron, Jeremy, (1995), 'Minority Cultures and the Cosmopolitan Alternative', in: Will Kymlicka, *The Rights of Minority Cultures*, Oxford University Press, Oxford.
- Walzer, Michael, (1997), *On Toleration*, Yale University Press, New Haven.
- Ward, Cynthia, (1991), 'The Limits of 'Liberal Republicanism': Why Group-Based Remedies and Republican Citizenship Don't Mix', in: *Columbia Law Review*, 91/3, pp. 581-607.
- Williams, Melissa, (1998), *Voice, Trust and Memory: Marginalized Groups and the Failings of Liberal Representation*, Princeton University Press, Princeton.
- Willigenburg, van Theo, Robert Heeger and Wibren van den Burg (eds.), (1995), *Nation, State and the Coexistence of Different Communities*, Kok Pharos Publishing, Kampen.
- Young, Iris Marion, (1990), *Justice and the Politics of Difference*, Princeton University Press, Princeton.
- Young, Iris Marion, (1996), 'Communication and the Other: Beyond Deliberative Democracy', pp. 120-135, in: Seyla Benhabib, (eds.), *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, Princeton University Press, Princeton.

Noten

- ¹ Deze tekst verschijnt ook als 'Minority Nationalism and Immigrant Integration', pp. 275-289, in Will Kymlicka, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford University Press, Oxford, 2000. De vertaling is van Tom Van den Kerkhof.
- ² Kymlicka hanteert, zoals gebruikelijk in de literatuur, de termen 'civic' en 'ethnic nationalism'. In deze vertaling worden daarvoor de termen 'civiek' en 'etnisch nationalisme' gebruikt (PS & SG).
- ³ Conner, 1999.
- ⁴ Castles en Miller, 1993.
- ⁵ Zie Baubock, 1994; Buchanan, 1991; Kymlicka, 1995a; Miller, 1995; Spinner, 1994; Tamir, 1993; Taylor, 1992; Galenkamp, 1993; Tully, 1995; Young, 1990; Phillips, 1995; Walzer, 1997. Ik weet niet of er Engelstalige filosofische boeken over deze onderwerpen geschreven zijn voor 1990. Voor collecties van recente filosofische artikelen over deze onderwerpen, zie Lehning, 1998; McMahan en McKim, 1997; Kymlicka, 1995b; McDonald,

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

1991; Baker, 1994; Raikka, 1996; van Willigenburg e.a., 1995; Shapiro en Kymlicka, 1997; Couture e.a., 1998; Moore, 1998; Beiner, 1998; Schwartz, 1995.

- ⁶ Voor een recente (degelijke) verdediging van het nationalisme vanuit liberaal standpunt, zie Tamir, 1993; Raz en Margalit, 1990; Miller, 1995; Canovan, 1996; Taylor, 1992; Taylor, 1997; Walzer, 1997; Spinner, 1994; Kymlicka, 1997.
- ⁷ Voor voorstanders van het liberale multiculturalisme, zie Kymlicka, 1997; Spinner, 1994; Taylor, 1992; Baubock, 1994; Raz, 1994; Phillips, 1995; Young, 1990.
- ⁸ Voor een nuttige typologie, zie Levy, 1997.
- ⁹ Ik heb deze voorwaarden elders in functie van twee categorieën toegelicht: het gaat om externe vormen van bescherming en interne beperkingen. Het liberaal culturalisme verwerpt de idee dat groepen op een wettelijke wijze de fundamentele civieke of politieke rechten van hun leden – inclusief hun recht uit de groep te stappen – kunnen beperken. Vanuit liberaal standpunt zijn dergelijke ‘interne beperkingen’ zeer problematisch. Volgens een liberale opvatting van het multiculturalisme kan men aan groepen echter wel bepaalde rechten toekennen – die niet gelden voor de maatschappij als geheel – om de kwetsbaarheid van de groep tegenover de economische of politieke macht van de meerderheid te verminderen. Dergelijke ‘externe vormen van bescherming’ zijn in overeenstemming met de liberale principes. Zij worden echter onwettig wanneer zij – in plaats van de kwetsbaarheid van de minderheid tegenover de economische of politieke macht van de maatschappij als geheel te verminderen – de minderheid in staat stellen een andere groep in economisch of politiek opzicht te domineren. Om het wat al te eenvoudig voor te stellen kunnen wij zeggen dat specifieke maatregelen per groep stroken met het liberaal culturalisme als zij (a) de vrijheid van de individuele leden van de groep beschermen en als zij (b) relaties op voet van gelijkheid (d.i. zonder dominantie) tussen de groepen in de hand werken. Zie Kymlicka, 1995a: hoofdstukken 3, 8.
- ¹⁰ Zo ziet de toestand er vandaag in Quebec uit. Dankzij het gevoerde beleid (dat later in dit hoofdstuk wordt beschreven) is men er in Quebec in geslaagd veel immigranten te doen integreren in de Franstalige gemeenschap. Veel van deze immigranten zijn zichzelf na verloop van tijd zelfs gaan beschouwen als ‘mensen van Quebec’ en identificeren zich meer met Quebec dan met Canada. Nochtans is de kans uiterst klein dat zelfs de immigranten die zichzelf beschrijven als ‘mensen van Quebec’ de onafhankelijkheid zouden steunen; bij het referendum van 1995 stemde een overweldigende meerderheid van hen inderdaad tegen secessie.
- ¹¹ Zie Franck, 1997; en mijn antwoord in Kymlicka, 1997b.

Will Kymlicka

- ¹² Zie Hollinger, 1995: blz. 131, 134. Deze expliciete verwijzingen naar het minderheidsnationalisme zijn betrekkelijk bijkomstig bij Hollinger en daarom moet men er niet al te sterk de nadruk op leggen. Zijn afkerigheid van het minderheidsnationalisme is echter in heel zijn boek impliciet aanwezig. Hij beweert bijvoorbeeld dat het liberale kosmopolitische model 'de notie van wettelijk beschermde territoriale enclaves voor nationaliteitsgroepen' verwerpt (91) en weigert 'privileges te verlenen aan bepaalde groepen, en dan vooral aan gemeenschappen die zich stevig gevestigd hebben, ongeacht wanneer men zich beroept op het pluralistische ideaal' (85). In deze passages verwerpt hij impliciet de essentie van het minderheidsnationalisme. Het is immers toch zo dat nationale minderheden doorgaans wettelijk erkende rechten op zelfbestuur over hun traditionele territoria opeisen; hun rechtvaardiging voor deze eis is juist dat deze gemeenschappen zich reeds 'stevig gevestigd' hadden voordat zij werden opgenomen in een grotere staat. Deze theorie van Hollinger lijkt deze eisen van nationalistische minderheden dus impliciet te verwerpen.
- ¹³ Ignatieff, 1993.
- ¹⁴ Voor een zorgvuldige evaluatie van het immigratiebeleid van Quebec, zie Carens 1995. Hij stelt dat het immigratiebeleid van Quebec 'moreel gezien gewettigd en volledig in overeenstemming is met de liberaal-democratische principes'. Hij concludeert dat het 'een model zou kunnen zijn voor andere liberaal-democratische (vooral Europese) samenlevingen, dat aantoonde hoe een sterk nationaal identiteitsgevoel kan worden gecombineerd met een diepe betrokkenheid bij liberaal-democratische waarden' (p. 74).
- ¹⁵ Voor een duidelijke formulering van deze drie principes en het morele contract in het algemeen, zie Government of Quebec 1990.
- ¹⁶ Behalve natuurlijk dat in het Australische beleid het Engels wordt gespecificeerd als voertaal van de openbare instellingen. Zie het Office of Multicultural Affairs, 1995. Voor een meer gedetailleerde bespreking van het verband tussen het 'interculturalismebeleid' van Quebec en het multiculturalisme van Australië of de Canadese federale regering, zie Kymlicka, 1998b: hoofdstuk 4.
- ¹⁷ Voor een bespreking van de houdingen tegenover immigranten in Catalonië, zie Medrano, 1995, vooral blz. 158-161.
- ¹⁸ Zie Portillo, 1997.
- ¹⁹ We zien dat er een soortgelijke strijd gaande is tussen liberale/inclusieve en racistische/exclusieve opvattingen bij veel autochtone volkeren waar nationalistische mobiliseringsplaatsvinden. Zie Kymlicka, 1999 voor een meer gedetailleerde bespreking van de wijze waarop autochtone opvattingen van nationalisme en het 'bestaan als natie' in verband staan met andere vormen van minderheidsnationalisme.
- ²⁰ Zie Crete en Zylberberg, 1991.

De integratie van immigranten en het minderheidsnationalisme

- ²¹ In veel landen in Oost-Europa ziet men echter vaak dat het om een conflict gaat tussen twee vormen van etnisch nationalisme: zowel het staatsnationalisme als het minderheidsnationalisme worden omschreven in functie van etnische afkomst. Slechts vrij zelden vindt men een conflict tussen civiek nationalisme en etnisch nationalisme: het gaat doorgaans om conflicten die civiek vs. civiek of etnisch vs. etnisch zijn.
- ²² Brubaker, 1996: blz. 60.
- ²³ Voor een onderzoek naar de houding van minderheidsnationalisten/separatisten tegenover vrijhandel, zie Davis, 1994.
- ²⁴ Zie McGarry, 1998.
- ²⁵ Zie Penz, 1992; 1993.
- ²⁶ Geciteerd in Stanley, 1961, p. 95.
- ²⁷ Zie Gurr, 1993.
- ²⁸ Shafir beweert dat de meer prestigieuze status van het Catalaans ten dele verklaart waarom de Catalanen – in vergelijking met de Basken – meer openstaan voor immigranten (Shafir 1995).
- ²⁹ Ik vind overigens dat Charles Taylor juist dit bepleit had moeten hebben in zijn invloedrijke essay *The Politics of Recognition* (Taylor, 1992). Taylor verdedigde de reclamewetgeving van Quebec op grond van het feit dat er slechts in zeer kleine mate van de liberale normen werd afgeweken om de mensen in Quebec in staat te stellen hun aparte communitaristische visie op het algemeen welzijn na te streven. In werkelijkheid zijn de mensen uit Quebec niet meer communitaristisch dan de andere Canadezen en delen zij geen gezamenlijke opvatting van het algemeen welzijn. Ikzelf zou kleinschalige afwijkingen van de liberale normen niet zozeer verdedigen omdat zij ruimte creëren voor het communitarisme, maar wel omdat zij de stap van etnisch naar postetnisch nationalisme mogelijk maken.

